

utjelovljenje i uvrštenje u viši stožer svijesti. Tako ova točka Omega ne sintetizira samo svu dosadašnju kozmičku evoluciju nego privlači i podržava tu Evoluciju da napravi posljednji korak prema najvišoj sintezi personalizma i socijalizacije. Stoga Teilhard de Chardin tu točku identifikira s jednom teološkom stvarnošću, *ona je sam Krist*. Savršeno usporediv s točkom Omega, koju je ova teorija predvidjela na kraju Evolucije, Krist teži da točno proizvede duhovnu totalizaciju koju smo očekivali. Zašto? Zato što jedino On u sebi sjedinjuje na začudujuć način dva jedinstvena svojstva točke Omega: *personalizam i univerzalizam, čovjeka i Boga*. Na Zemlji našeg vremena, jedino se kršćanstvo pokazuje sposobnim da u jednom jedinom životnom aktu sintetizira Cijelo i Osobu (*il se montre capable de synthétiser dans un seul acte vital le Tout et la Personne*). Samo, ono može da nas privoli ne samo da služimo već da volimo golemi pokret koji nas nosi. Ako Evolucija dolazi da ubrizga novu krv u kršćanske perspektive i težnje, nije li, suprotno, baš kršćanska vjera namijenjena i nije li baš ona podesna da spasi ili čak da zamijeni Evoluciju?³³ Na vrhu hoda Evolucije stoji Bog kao jamstvo personalnosti koji može spriječiti degradaciju osobe na vrhuncu socijalizacije. Tako ova golema struja kolektivne svijesti, koja je eksplodirala na početku vremena, uvire svojim zadnjim uvircima u žarište Ljubavi da bi se uvjerila kako je i Bog neka zajednica — *najveća Zajednica ljubavi*. No to je već novi aspekt socijalizacije, koji mora biti produbljen s teoloških vidika.

Jakov Jukić

PERSONALISTIČKA KRITIKA NACIONAL-SOCIJALISTIČKE I FAŠISTIČKE CIVILIZACIJE

Personalistički pokret, rođen iz krize 1929, suprotstavio se čisto tehničkim i čisto moralnim eksplikacijama krize zapadnoevropskog svijeta. On je tvrdio da je zlo u isto vrijeme *ekonomsko i moralno*, u strukturama i u srcima, da lijek ne može isključiti ni ekonomsku revoluciju ni duhovnu revoluciju. Zadaća pokreta bila je istražiti tijesna čvoništa jedne i druge krize. Prije teorije revolucije trebalo je međutim analizirati genezu struktura i ishod krize i nereda građansko-individualističke civilizacije.

Analiza geneze individualističke civilizacije i duha kojim je bila nošena pokazala je sljedeće: nastao kao legitiman revolt individuuma protiv društveno-duhovnih institucija koje su postale preteške, evropski individualistički duh začeo se uzlaznom herojskom fazom: njegov je prvi ideal heroj,

³³ Teilhard de Chardin, *Le phénomène humain*, Paris 1955, str. 331.

čovjek koji se sâm bori protiv masivnih snaga. Njegovi tipovi su konkvi-
stador, tiranin, reformator, Don Juan. Njegove su vrline avantura, odvaž-
nost, nezavisnost, gordost.

Zbog svoga preuskog shvaćanja čovjeka kao individuuma, civilizacija
koja je rođena iz individualističkog duha nosila je u sebi od početka princ-
cip vlastite dekadencije. Rađanje autentičnih individualističkih vrijednosti
slijedila je ubrzo degeneracija tih vrijednosti, stvaranje istinske duhov-
nosti zamijenjeno je dezinkarnacijom duha, nacionalne integralizacije dru-
štava prurušavaju se u unutarnja raslojavanja društvenog organizma. U
racionaliziranim oblicima, kao što su »obrana inicijative«, »rizika«, »kon-
kurencije«, apologeti ekonomskog liberalizma post-industrijske revolucije
pokušavali su oživiti originalnu svježinu i dokazati samorazumljivu pri-
rodnost već dobrim dijelom degradiranih originalnih individualističkih
vrijednosti.

Shemu razvojnih etapa individualističke civilizacije i građanskog duha,
koje smo na jednom drugom mjestu u svjetlu Mounierove personalističke
kritike građansko-individualističke civilizacije prikazali,* možemo rezimi-
rati na slijedeći način: zamjenjivanjem rada, kao neposredne borbe sa
stvarima i ljudima, financijskom špekulacijom pred kojom nestaju žive
i neposredne rezistentnosti stvari i ljudi, zamjenjivanjem vrijednosti stva-
ralaštva, uz koje se vezuje stanoviti smisao asketizma, rizika i avanture,
vrijednostima mlitavog uživanja komfora, oduzimala se malo-pomalo kruna
individualističkom idealu i otvarao put, najprije u vladajuće klase, zatim
sukcesivnim spuštanjem sve do u narodne slojeve, onom duhu koji se na-
ziva građanskim zbog svoga porijekla, a koji se u svjetlu Mounierove per-
sonalističke kritike pojavljuje kao najtočniji antipod svake prave du-
hovnosti.

Nasuprot dekadenciji, krizi i rascjepu građansko-individualističkog
svijeta nudile su se različite ideologije sa svojim projektima nove civiliza-
cije. Kao najopasnija vrućica i delirij iscrpljenosti građansko-individuali-
stičkog svijeta pojavili su se nacional-socijalizam i fašizam.

Ima više razloga zašto Mounier ulazi u detaljniju kritiku fašističke
civilizacije kao pokušaja izbjavljenja iz krize građanske individualističke
civilizacije. Stanovite tendencije sa strane nekih mlađih publicista koji su
se nazivali marksistima kao i tendencije koje su dolazile iz različitih anti-
totalitarnih pokreta stvaraju tridesetih godina konfuzije i ne ulaze u dublji
problem fašizma.

Sa strane anti-totalitarnih pokreta osjeća se jaka tendencija da se bez
detaljnijega nijansiranja identificiraju totalitarizmi: fašistički, nacional-
-socijalistički i komunistički, s obrazloženjem da je u svim tim sistemima
sudbina pojedinca apsorbirana u centraliziranoj vlasti koja tendira prema
ne samo organizaciono-tehničkoj kontroli nego i duhovnoj dominaciji nad
svim aktivnostima nacije u cjelini kao i nad aktivnostima svakog poje-
dinca. Mnogi pak mladi esejisti i publicisti lansirali su teorem: svaki anti-

* Pisac je to učinio u »Razlogu« 54/55/56, u studiji *Inicijativa Emmanuela Mouniera s onu stranu »ljevice« i »desnice«*. U stvari, ovaj je članak nastavak te studije. Stoga čitalac, koji želi, da mu materija ovog članka bude potpuno prezentna, treba da pročita studiju u »Razlogu«, Uredništvo.

-kapitalistički pokret koji nije marksistički jest po definiciji fašistički. Na ove konfuzije Mounier je reagirao: »Vjerujemo da je vrijeme, da se ove konfuzije rasprše precizno i energično.«

Druga vrsta neposrednih razloga koji navode Mouniera da uđe u detaljniju kritiku fenomena fašizma jesu neke činjenice. Svaki koji je posjetio neku od fašističkih zemalja i uspostavio kontakt s njihovim organizacijama, s njihovom omladinom, nije mogao ne-ostati frapiran autentičnim duhovnim elanom koji je nosio ove ljude istrgnute od buržujske dekadencije, a kojima je fašizam ulijevao gorljivost, pružao vjeru i smisao za život. »Ignorirati te činjenice znači onemogućiti pravi pristup ovom opasnom pseudo-humanizmu i pseudo-spiritualizmu, koji savija čovjeka pod tiranijom najtežih 'duhovnosti' i najdvosmislenijim 'mistikama': kultom rase, nacije, države, volje za moć, anonimne discipline, šefa, sportskih uspjeha i ekonomskih osvajanja« — upozorava Mounier u prosincu 1933. U ime personalističkog pokreta Mounier poduzima kritiku fašizma, razlikujući pri tome nekoliko povijesnih realiteta uz koje se vezuje etiketa fašizma.

U užem smislu fašizmom se označuje režim koji je uspostavljen u Italiji god. 1922. Međutim, stanoviti historijski fenomen kao tendenciju poslije prvog svjetskog rata Mounier psiho-socijalno ovako karakterizira: u iscrpljenoj i razočaranoj zemlji, koju je zahvatio snažan osjećaj inferiornosti, zbiva se svezivanje između proletarijata, koji je kako ekonomski, tako i ideologijski u očaju, i srednjih klasa koje je obuzela tjeskoba pred vlastitom proletarizacijom čije nadolaženje vidi u progresivnom uspjehu komunizma. U zemlji s takvom situacijom kristalizira se ideologija intuitivnom snagom jednog šefa, koji pobuđuje i koji se oslanja na arsenal historijski napuštenih vrijednosti: nacionalno jedinstvo, patriotizam, žrtvu i odanost jednoj stvari i jednom čovjeku; revolucionarni elan, koji za sobom povlači mlade, zatim mistiku bitno malograđansko-nacionalnog prestiža, socijalnih »povrataka« k zemlji, arti-zanatstvu, korporaciji, historijskoj prošlosti. Tako stvoren pokret nacionalnog buđenja vezuje uz sebe tangencijalne snage: stare nacionalizme, vojsku, snage novca. Pod parolom: mladost, zdravlje, volja, jednodušnost, autoritet, rekonstruirani socijalni organizam, čiste kuće, fanatizam funkcionera, gorljivost masa, nameće se mašti privid nacionalne renesanse i uskrsnuća nacionalnog duha.

Fašistički pokreti rođeni u različitim zemljama iz sličnih historijskih situacija dobivaju naknadno svoje sinteze i sistematizacije u doktrinama koje definiraju društvo, čovjeka i povijest idući sve do traženja metafizičkog utemeljenja fašizma.

Kao i uvijek Mounieru je stalo i ovdje da otkrije metafizičku shemu fašističke civilizacije u nastajanju, a ne da opiše različite modelitete njezine realizacije.

Fašizmi pretendiraju na to da realiziraju jednu duhovnu revoluciju. No duhovno je u njih ugroženo primatom moći. Mounier navodi izjavu Goeringa, koji kaže da odmah, kad čuje riječ duh, priprema svoj revolver. Jednako tako i izjavu Mussolinija, koji na upit jednog poslanika (Gron-

chija) da precizira svoju koncepciju države izjavljuje: »Poštovani Gronchi me je zamolio da definiram državu, ja se zadovoljavam da njome vladam.«

Iza ovih izjava, koje mogu izgledati kao simpatične šale, Mounier je vidio revolucionarnu negaciju građanskog racionalizma, republike profesora i anti-tezu sterilnom liberalizmu, koji putem svoje teorijske i juridičke apstrakcije imobilizira čovjeka i život. Međutim, fašizam progresivno konfundira racionalizam s inteligencijom i duhovnošću u toj svojoj, inače za Mounijera legitimnoj, reakciji protiv građanskog racionalizma. Konfuzija je još veća kad Mussolini u svome »Fašizmu« izjavljuje, da se fašizam ne može razumjeti u mnogim svojim praktičnim manifestacijama kao npr. u organizaciji partije, sistemu odgoja i discipline, ako se ne shvati kao funkcija općeg shvaćanja života: »Ovo shvaćanje je spiritualističko.«

Fašistički »spiritualizam« svodi duhovno na vitalno i time eliminiira implicitno prave duhovne vrijednosti koje zamjenjuju različite više ili manje dvosmislene mistike.

Romanski fašizam, nastavljajući na tradicije imperija, uzdiže vrijednost discipline i podvrgavanja državi, koju predstavlja šef okružen totalitarnim autoriteom jedne državne partije koja prerasta u jednu duhovnu policiju naroda.

Nacional-socijalizam oslanjajući se na historijsko naslijeđe germanskog romantizma stvara metafiziku telurijjskih snaga i opskurnih strana života. Dok građanski racionalizam pokazuje u bijegu za progresom instinktivno strahovanje pred svim primarnim vitalno-elementarnim snagama u čovjeku, nacistički misticizam naprotiv znači za čovjeka oslabljena individualističko-spiritualističkom civilizacijom povratak izvorima elementarnih snaga. Za spiritualiziranog i devitaliziranog građanskog čovjeka zemlja, krv, nacija znače novi »Lebensraum«, novi prostor života. Na taj način izgubljeni i izolirani građanski čovjek u masivnim modernim osamljenostima nalazi živi organski prostor za djelo narodnosnog duha koji on osjeća prisutnim u čistoj germanskoj krvi koja kola u njegovim rukama.

Ova brutalna reakcija opskurnih sila na dekompoziciju građanskog idealizma nije nešto provizorno: ona se uspinje do dostojanstva jednog novog sistema, jednog novog »racionalizma«. Talijanski legisti dokazuju kako se u fašističkoj državi sve ljudske kontradikcije spontano nište nepogrešivom milošću jednog režima, a germanski rasisti objašnjavaju čitavu ljudsku povijest kao konflikt nordijaca i negroida.

Kao anti-intelektualistička reakcija fašizam se paralelno pokazuje kao individualistička reakcija. Mounier primjećuje kako ni talijanski fašizam ni njemački nacizam ne postavlja ideju jedne ljudske zajednice i jednog hoda prema univerzalnosti. Analizirajući »Kartu rada«, koja predstavlja deklaraciju prava talijanskog fašizma, Mounier otkriva »antipersonalističku ontologiju« koja animira sistem kao i »religiozni panteizam« koji inspirira fašističke formule: »Država je u meni unutarnjija nego ja sâm; prava sloboda je pristajanje i potpuno stapanje s njezinom voljom koja obuhvaća i animira moju volju; cilj individuuma jest identifikacija s državom kao što je cilj osobe za kršćanina identifikacija (u ovom slučaju nadprirodna i uzdignuta) osobe s Bogom.«

Na prigovor, uperen protiv anti-personalističke onto-logije i religioznog panteizma fašističke ideologije, koji eventualno dolazi kao obrana osobe, fašistički ideolozi odgovaraju, konstatira Mounier, da je konflikt između osobe i države moguće formulirati u jeziku liberalnog režima koji i omogućuje taj konflikt. — Prihvaćanje dijaloga u kojemu bi se postavljao problem obrane osobe značio bi za fašističke ideologije popuštati »ekstrin-cezističkoj terminologiji zajedničkoj liberalizmu i socijalizmu«.

Premda bi se iz nekih Mussolinijevih riječi moglo zaključiti da se radi o stanovitom ničeanskom individualizmu, ipak, kaže Mounier, ne treba se zavaravati tom iluzijom, jer se iza nje skriva samo taktičko povlađivanje početničkog fašizma ekonomskom liberalizmu. Antipersonalizam talijanskog fašizma je radikalniji: individuum živi u naciji kao jedan »infinitezimalni i prolazni elemenat«, kao instrument njezinih ciljeva.

Ne radi se samo o tome, da je osoba zanemarena u fašizmu, ona se smatra neprijateljem i radikalnim zlom. Individuum neizbježno teži prema atomizmu i egoizmu, tj. prema neredu i kaosu. Da bi se vladalo nad ovim zlom i da bi se organizirao kaos i uspostavio civilni red, nije dovoljno »minimum vlasti«, kako je to sugerirao liberalizam nošen rusoiističkim optimizmom, nego je potrebna afirmacija bezuvjetne sile, tj. maksimum vlasti nad pojedincem.

Tako uspostavljeni civilni red nije samo human i spiritualan, on ima sakralni karakter, jer se država u fašističkoj literaturi često pokazuje kao crkva, i više nego crkva, jer se osim vlastite supstancije države ne priznaje realnost niti osobama niti posredničkim grupama, koje svoju egzistenciju postizavaju tek u totalitetu. Razumljiv je stoga zahtjev da država apsolutno gospodari kako nad privatnim, tako i nad javnim ekonomskim, političkim i duhovnim životom preko svog aktivnog organa, partije, koji je posve u ruci svoga šefa: tako se kolektivna diktatura razrješava u personalnu diktaturu poduprtu aktivnom manjinom i osiguranu policijom.

Totalna individualistička disolucija građanskog društva pretvara se u fašistički homogeni etatiistički realitet kroz rad »nacionalne volje identifikacije« koja prožima individuume, a da to oni i ne znaju. Taj proces identifikacije napreduje progresivno po riječima samog Mussolinija: »Država nije samo sadašnjost, ona je prije svega budućnost.«

U nacional-socijalizmu, koji se ne inspirira toliko cezarističkim koncepcijama koliko vagnerijanskom idejom nacionalne zajednice, prvi realitet i »mistička supstancija« nije država nego »narodna zajednica«, Volkstum, Volksgemeinschaft. Realitet Volkstuma ne resorbira se u juridičkom jedinstvu države i ne može si proširiti Reich na taj način da anektira heterogene narode kao što to može i čini država romanskog fašizma. Zemlja, krv, zajednica naroda supstancijalni su elementi koji karakteriziraju »realitet tako gust i opasno neshvatljiv kao što je Volkstum«, kaže Mounier. Ova komunitarna njemačka mistika ima svoje korijene u naturalizmu, koji je karakterističan i analogan, upozorava Mounier, i u nekih francuskih krugova.

Rasizam nije toliko teorijski dogmatizam koliko pogodno sredstvo da se učvrsti njemački narod kao historijska zajednica, da se eksplicira u

vremenu ne kao znanstveni socijalizam, nego kao komunitarni socijalizam, ne kao ratio, nego kao religio, i partija ne nastupa kao instrumenat države, nego je ona srce i duša nacije. Rad pojedinaca ne odvija se po kontraktualnom procesu, nego je prožet osobnom odanošću vodi tvornice koji predstavlja nacionalnu zajednicu itd. Nacional-socijalizam nema u sebi inherentni pesimizam spram osobe poput romanskog juridizma i Mussolinijev skok etatizma, u kojem država kao hladni idol organizira kaos individuumima. Nacional-socijalizam je proniknut geološkim i nacionalnim optimizmom u kojem u zatvorenom krugu cirkulira ljubav od naroda prema »Führeru«. Ako hoćete zaprepastiti jednog nacista svojim nerazumijevanjem za njegov položaj, sugerira Mounier, recite mu da živi pod diktaturom. Život članova u Volkstumu odvija se po zakonima vjernosti i radosti i onaj koji prestane »da se smiješi režimu« biva brutalno odbačen od zajednice.

Veličina nacije ostaje vrhovna vrijednost koja daje smisao svim naporima i energijama, a jedan jedini dešifrira suterene povijesne putove predestiniranoj naciji: on je nepogrešivi sudac sudbine nacije, izvan njega nema spasa i njegovim se autoritetom dekretira što je istina, a što laž.

Rezimirajući svoju kritiku fašizma i nacional-socijalizma, Mounier 1936. upozorava na apsolutnu negaciju inicijative osobe u ovim režimima. Ma da to zvučalo paradoksalno, Mounier kaže, da ipak fašizmi ne izlaze uopće iz individualističkog plana: rođeni iz iscrpljenih i smalaksalih demokracija u kojima se našao jako malo »personalizirani proletarijat«, fašizmi predstavljaju vrućicu i delirij ove iscrpljenosti u kojoj se traži frenetičkom voljom spas i spasitelj.

Fašizam i nacional-socijalizam iskazuju se tako kao najopasnije konzekvencije raspada građansko-individualističke civilizacije usprkos tome ili upravo baš zato što su nastupili kao obećani i jedino mogući spas iz krize našeg stoljeća.

Već 1933, kad je za mnoge liberalne, desne i lijeve intelektualce fašistički i nacional-socijalistički pokret predstavljao »klicu nove i nužne revolucionarne pozicije« i nacionalne renesanse, Mounier piše u prosincu 1933. o fašizmu i nacional-socijalizmu slijedeće: »Pseudo-humanizam, pseudo-spiritualizam koji savija čovjeka pod tiranijom najtežih »duhovnosti« i najdvosmislenijih »mistika«:

»Nacionalno buđenje, da. Mi smo inkarnirani ljudi, držimo se jedne domovine, znamo njezino lice, njezino iskustvo, njezine darove i, dosljedno, njezinu vlastitu misiju. Ali odbijamo da je priznamo u toj apstraktnoj naciji koja se osnažuje svojim suverenitetom kao buržuj svojim privatnim životom, i ne može razumjeti da je najljepše lice otkriveno lice. Odbijamo da je priznamo u toj policijskoj državi koja se imenuje totalitarnom u tom smislu da je »istinski realitet individuum« i da je za njega »sve u državi i ništa ljudsko ni duhovno ne postoji, i još više, nema vrijednosti izvan države«. Što se tiče nas Francuza, nećemo ispitivati misiju Francuske u sličnim karikaturama, nego iz njezina vrlo starog poziva: oslobađati i pročišćavati instinkte svijeta...

»Mladost, energija, buđenje, da. Da već jednom prestane vladavina staraca, mrtvih ideja i sluzavih hrabrosti, ali da poziv na mladost bude poziv na gorljivost vjere i jednostavnost srca, a ne na brutalnost i konfuziju koja povlađuje opasnim instinktima.

»... Red, disciplina, autoritet, da. Mi nismo ni najmanje blagi prema liberalnoj i parlamentarnoj demokraciji... demokraciji robova na slobodi... podvrgnutih brutalnoj sili novca. Ropstvo, slažemo se; ali ne liječi se nesvjesno ropstvo putem svojevoljnog ropstva. Mistika šefa koja teži da nadomjesti demokratsku mistiku... sazdana je na slobodnom demisioniranju — svakog čovjeka na kvaliteti čovjeka: demisioniranju od inicijative, odgovornosti, osobnosti, ne u službi univerzalnih vrijednosti koje ga uzdižu, nego se predaje u nečiste ruke jednog posebnog čovjeka koji dobiva bjanko-potpis iznad institucije, kako za svoj temperamenat, svoje pogreške i ambicije tako i za pretpostavljenu genijalnost. Reći će netko da je taj čovjek izabran plebiscitom i da je fašizam plamena forma demokracije? Da, ali to je plebiscit koji iskorištava bijedu da bi prevario bijedu. Najznačajnije duhovno izvrtanje modernih vremena jest sigurno taj pohvat agenata-provokatora duhovne revolucije, da bi se prurušili u upravljače zajedničkim dobrom... Imajmo dakle hrabrosti reći: problem demokracije, problem autoriteta, to su novi problemi, još ne riješeni, u uvjetima koje sa sobom nosi moderni svijet.

»Da, ma kako bila savršena institucija, uvijek su to pojedinačni ljudi koji je animiraju... Ali ti ljudi ne mogu biti iznad institucije, oslobođeni njezinih zakona, izolirani putem sistema privilegija i uživanja. Oni su njezini odgovorni službenici, i nemaju drugog autoriteta osim autoriteta po vrhovnom zakonu koji slušaju i organske demokracije osoba koje podržavaju njihov smjer. Vječan je stari problem jednog i mnoštvenog: jedinstvo vlasti nije u legalnoj apstrakciji vladavine jednog, nego u organskom pluralizmu odgovornosti... Da, ne treba kriti: diktatura je potrebna svakoj revoluciji, naročito duhovnoj, da bi se spriječile zle snage... Ali ta diktatura može biti provizorna i ograničena... inače se instalira duhovna diktatura Države, Partije, i kroz to, s vladavinom laži, duhovna sterilizacija i supremacija renegata i kurtizana.«

Franjo Zenko

POSUVREMENJENJE KRŠĆANSKE SVIJESTI

SUKLADNOST KRŠĆANSKE SVIJESTI S TJESKOBOM PRAZNINE I BESMISLA SEKULARIZIRANOG ČOVJEKA

Današnji čovjek u svojoj srži jest sekularizirani čovjek. Čovjek bitno orijentiran isključivo na svijet, živeći svoju sudbinu isključivo u svijetu i vežući svoju sudbinu isključivo sa svijetom. Jasno je da su se tom koalicijom čovjeka i svijeta probudili u sekulariziranom čovjeku novi psihi-